

Nejpozoruhodnější historické zahrady v Čechách a na Moravě

D. Wilhelmová: The Most Significant Historical Gardens in Bohemia and Moravia. Život. Prostr., Vol. 39, No. 3, p. 128 – 132, 2005.

The works of gardening art include the manifestation of many artistic genres. Many of these artistic works can be found in Bohemia and Moravia, some of them are really particular. They are works mixing the influences of developmental patterns as Italian, French or English landscape gardens, works similar to their patterns in many features, but having the specificity of the Czech environment. Some of them are so significant in the context of the development of the gardening art that they have been included into the World Heritage List. But in the Czech Republic there are many historical gardens, which did not reach this status, and in spite of this fact they are significant works of the gardening art documenting the artistic potential of landscape gardeners of the last centuries.

Studovat, a posléze hodnotit vývoj zahradního umění v českých zemích a vyzdvihnout jeho nejpozoruhodnější díla, lze jen se znalostí historického vývoje světového, resp. evropského zahradního umění, na základě znalosti základních pramenů, kterými jsou zcela nesporně italská, francouzská a anglická krajinářská zahrada.

Vývoj zahradního umění na našem území byl těmito prameny ovlivněn velmi silně, avšak nalézt zahradní díla srovnatelná s jejich vzory, je velmi obtížné. Jednak – a to především – krajina naší země nemá charakter krajiny zemí původu jednotlivých typů zahrad. Dramatičnost italského terénu, rozlehlost francouzských, ale i anglických majetků bychom v naší krajině *malého měřítka a mírného výrazu*, jak ji charakterizoval Dokoupil (1957), až na výjimky, těžko nacházeli. Také ekonomická, a mnohdy i politická situace těchto zemí byla často velmi odlišná od situace a možností v českých zemích.

Důležité je uvědomit si, v jakých obdobích vznikala ta nejúžasnější umělecká díla, ať z oblasti výtvarného, nebo zahradního umění. Byla to s železnou pravidelností vždy doba největšího rozkvětu té-kté země. Připomeňme období italské renesance a baroka s nesmírným bohatstvím významných rodin, jako byli Medici, Farnese, d'Este, Orsini a další, období francouzského klasicismu s lenôtrovskou zahradou, kdy soupeřilo francouzské království, reprezentované především ab-

solutistickou vládou Ludvíka XIV., o světovou moc s Anglií. Anglie posléze získala převahu, a její bohatství a touha po svěbytném, svobodném národním umění vedla ke vzniku do té doby nevidaného útvaru – anglické zahrady.

Každé z těchto období bylo charakteristické rozvojem umění a v popředí zájmů mocných a zámožných stála především zahrada, jako dílo, jež soustřeďovalo vše: světský rozměr – bohatství, moc a reprezentaci, i duchovní rozměr – vzdělanost, estetiku a intimitu potřebnou pro osvěžení ducha. Většina děl, jež pocházejí z těchto významných dějinných etap, se stala vzorem hodným následování. Byla a ještě stále jich je celá řada. Patří k nim především celosvětově známá italská díla, jako je Vignolova intimní zahrada *Villy Lante*, zahrada *Villy d'Este* s úžasným výtvarně zpracovaným vodním systémem, či *Giardino Boboli* se svým amfiteátretem nebo *isolottem*, jistě i zcela ojedinělý Svatý les – *Sacro Bosco* – v *Bomarzu*. Francouzskou zahradu jednoznačně ovládl génius své doby André le Nôtre a jeho díla, jako zahrady ve *Vaux-le-Vicomte*, a především ve *Versailles*, ovlivnila na dlouhé století celou kontinentální Evropu. Anglická krajinářská zahrada se svými typickými *belts*, *clumps* a *dots*, za jejichž zrod vděčí mistrům, jako byl William Kent a Lancelot Brown, se ve své čistotě, jako např. v *Roushamu*, *Petworth Parku* nebo *Blenheimu*, na evropském kontinentu projevila méně výrazně. Až její pozdější vývojové fáze, repre-

sentované autory, jako byl William Chambers, Humphry Repton a John C. Loudon, našly odraz v nezměrném množství kontinentálních zahrad.

Jestliže jsme uvedli, že srovnatelných děl zahradního umění není v českých zemích mnoho, můžeme s jistotou tvrdit, že pozoruhodných je celá řada. Jejich pozoruhodnost nespočívá ani tak v přiblížení se původním vzorům jako celku, ale často jsou významné v kontextu vývoje zahradního umění, v jednotlivých prvcích, ve výjimečnosti jejich použití, v kompozici, nadčasovosti, nebo v překvapivosti použitých forem.

Vliv italského a francouzského zahradního umění

Pokud bychom měli uvést příklady „pozoruhodných“ zahradních děl, utvářených pod vlivem italské zahrady, musíme zmínit kroměřížský libosad, tzv. *Květnou zahradu*, založenou v letech 1665 – 1675 pro biskupa Karla Liechtensteina. Kompozici zahrady tvoří dva čtverce, svázané jednou hlavní a dvěma vedlejšími podélnými osami. Jižní je otevřený, prosluněný, se dvěma jahodovými kopečky a spirálovou cestou vedoucí na vrcholek, kterému původně dominoval letohrádek, a se dvěma čtvercovými bazény s fontánami symetricky uspořádanými podél hlavní osy. Druhý čtverec – severní – je intimní, spíše stinný, tvořený špalíry stříhaných stěn uspořádaných do systému os, v jejichž středu, a zároveň na hlavní podélné ose zahrady, stojí původně otevřená vzdušná osmiboká stavba *rotondo*, poskytující potěšení z chladivého účinku a šumění vodních stříků ve čtyřech *grotách* umístěných po jejím obvodu. To vše je zakončené jedinečnou 244 m dlouhou galerií – kolonádou v závěru zahrady. Prvek po prvku, symetrie, kompozice, charakter architektury i atmosféra vykazují nesporné znaky italského vlivu, jež může být dokladován také jmény autorů – Filiberto Luchese a Giovanni Pietro Tencalla. Jistě i proto byla tato zahrada zapsána do Seznamu světového dědictví.

Jednou z nejpozoruhodnějších dispozic, které vznikly pod vlivem italského umění, je vodní zámeček *Kratochvíle u Netolic*, který si nechal v letech 1583 – 1589 po vzoru italských casin vybudovat Vilém

Florence, Giardino Boboli. Centrální trávnatý prostor ve tvaru amfiteátru. Foto: autorka

Bagnaia, Villa Lante – parter. Foto: autorka

z Rožmberka. Jeho autorem je italský architekt Balthasar Majó de Vomio. Zahrada je obdélníkového tvaru, členěná do čtvercových polí, s renesančním letohrádkem v průčelí, širokým vodním kanálem a obvodovou, výtvarně pojednanou zdí s nikami a vykazuje jednoznačnou podobnost s dispozicí *Palazzo Te* v italské *Mantově*.

Kroměříž – Kvetná zahrada. Vznosná kolonáda s parterem. Foto: autorka

Z dalších zmíníme alespoň zahradu u zámku v *Telči*, *Jindřichově Hradci* nebo *Třeboni*. Také zámecká zahrada v *Ostrově nad Ohří*, která vznikala postupně od r. 1625, se svou rozlehlostí a bohatostí forem výrazně odlišovala od většiny dřívějších dispozic. Z barokních pak nesmíme vynechat *Valdštejnskou zahradu*, výjimečnou svým nepravidelným půdorysem, avšak s vnitřním osovým uspořádáním, svázaným se stavbou paláce. Italský charakter zahrady podporuje vznosná lodžie s fontánou na konci hlavní osy. *Palácové zahrady* pod Pražským hradem jsou jedinečné jak svým komorním měřítkem či architektonickým pojetím, tak umístěním v terénu.

Zahrady, které by byly měřítkem či honosností podobné francouzským, jak jsme se již zmínili, v našich zemích nenalezneme. Přesto existuje řada skvostných dispozic, ve kterých lze vlivy francouzské zahrady jednoznačně prokázat, i když jde spíše o jednotlivé charakteristické prvky. Jednou z nich je zahrada u Šternberského zámku v *Praze-Tróji* z devadesátých let 17. století. Především pravidelná zahrada s bohatou *broderií* v trojúhelníkových polích vzniklých diagonálním členěním parteru před zahradním průčelím zámku, je toho dokladem. Z mimopražských je to terasová zahrada v *Českém Krumlově* z konce sedmdesátých let 17. století s pozoruhodným vodním prvkem vloženým do schodiště mezi dvěma terasami, a se zcela netypicky situovaným letohrádkem Bellarie – v důsledku nedostatku místa podél hlavní osy zahrady. Stejně pozoruhodná, avšak nedochovaná, byla zámecká zahrada ve *Velkých Losínách* s umělým vodopádem a kaskádou.

Zcela výjimečným dokladem použití principů lenôtrovské zahrady v celkové kompozici je zahradní dispozice u zámku hraběte Jana Rottala v *Holešově*. Páteř tohoto prostoru tvoří na naše poměry rozměrný a v naší zemích nevidaný vodní prvek – kanál ve tvaru Neptunova trojzubce. Jeho střední rameno, rozšířené na parteru před zámkem ve čtvercový bazén s vodním stříkem a ukončené vodní kaskádou, leží na hlavní ose zahrady vycházející ze středu mohutné zámecké budovy. Boční ramena kanálu doprovází pravidelná výsadba stromů, jež by v duchu principů francouzské zahrady měly tvořit střihané špalírové stěny. Celá dispozice je u nás bezesporu ojedinělá, avšak nemá patřičnou péči. Chybí původní bohatství zahradních uměleckých děl i nádhera, či alespoň náznak broderií, neodmyslitelně patřících k francouzské zahradě. Protože leží mimo obvyklé turistické trasy, je málo známá, a tak se uzavírá bludný kruh.

Výraznými francouzskými prvky, z nichž některé již vykazují určité znaky nastupujícího rokoka, se vyznačuje zámecká zahrada v *Dobříši* z poloviny 18. století. Její hlavní osa vychází od budovy zámku, umístěného neobvykle na nejnižším místě zahrady (charakteristické umístění zámecké budovy v lenôtrovské zahradě bylo opačné), pokračuje pravidelným parterem přes pět teras s fontánou a vodní kaskádou s bohatstvím sochařských děl, a je zakončena rozlehlou zámeckou oranžérií na opačném konci zahrady. Patrná je určitá podobnost s vídeňským Schönbrunnem.

Za pozornost stojí také zahrady u cisterciáckého kláštera v *Oseku*, jež je možné zařadit mezi nejvýznamnější zahradní dispozice tohoto druhu u nás. Především je hodna obdivu tzv. *Opatská zahrada*, dochovaná však jen v základních rysech, s výrazným vodním prvkem, rozložená na třech terasách s nárožními pavilony a velkou vodní kaskádou na hlavní podélné ose a zakončena proporčně krásným letohrádkem.

Vyjmenovat všechny jakýmkoliv způsobem významné, pozoruhodné či výjimečné zahradní dispozice ovlivněné italskou či francouzskou nebo oběma typy zahrad (v našich podmínkách se tyto vlivy vždy mísily), není v možnostech jednoho příspěvku. Alespoň zmínit se však musíme i o dílech zahradního umění ve *Slavkově*, *Karlově Koruně* v Chlumci nad Cidlinou, *Chroustovicích* nebo *Smilkově*. Také areál v *Lednici na Moravě* byl v jedné ze svých vývojových fází ojedinělým dílem postaveným na principu francouzské

zahrady, i když je znám především podobou, která vznikla pod vlivem anglické krajinářské školy.

Vliv anglické krajinářské školy

Zahradních útvarů ovlivněných anglickou krajinářskou zahradou, jež vznikaly přetvořením starších formálních francouzských či italských dispozic, je na našem území také celá řada. V souvislosti s významnými formálními dispozicemi jsme se již zmiňovali o *Velkých Losinách* či *Slavkově*, také k nim patří *Lysice* nebo *Židlochovice*. Zajímavým příkladem krajinářské úpravy s některými formálními prvky je zahrada hraběte Chotka u zámku *Kačina* z počátku 19. století. Zámecká budova vystavěná na mírném návrší nad rozlehlým rybníkem, ke které se sbíhají aleje stromů z okolní krajiny v podobě oblíbené barokní *patte d'oie*, ovládá celé okolí. Z dalších je možné vyzdvihnout rozlehlé zámecké zahrady v *Kynžvartě* a *Častolovicích*, nebo v *Sychrově*, též s trojzubcem alejí sbíhajících se u zahradního průčelí zámku a s rozměrnou oranžérií, uzavírající hlavní průhled od zámku. Také je sem možno zahrnout rozsáhlé úpravy krajiny kolem zámku v *Hluboké nad Vltavou*. Častým jevem je rozšíření původní formální dispozice o novou krajinářskou část, jak je tomu např. v *Buchlovicích*.

Z hlediska vývoje zahradního umění jsou však významnější nová díla, komponována na principech krajinářské zahrady s větší mírou velkorysosti. Patří k nim stále ještě málo docenovaná zámecká zahrada ve *Vlašimí*, kterou lze označit za jednu z prvních na našem území – pomíneme-li poněkud kuriózní a záhy zaniklou zahradu hraběte Vojtěcha Josefa Hodice ve *Slezských Rudolticích* (vzápětí po smrti hraběte byla rozorána a četné stavby zbourány). Tato zahrada byla budována od čtyřicátých do konce sedmdesátých let 18. století a lze ji označit spíše za projev podivínství a originality, za odraz nezměrné fantazie, a na druhé straně i velké vzdělanosti a sečtěllosti jejího majitele. Bylo to dílo pro svou dobu netypické a jistě v mnoha prvcích (exotické stavby, odklon od přísné osovosti a formálnosti atd.) ji překračující, i když pravděpodobně bezděčně, dílo plné kontrastů a spíše bez uvědomělé kompozice, avšak takové, které nelze označit jako dílo vzniklé pod vlivem kterékoliv vývojové fáze anglické krajinářské zahrady.

Vlašimská zámecká zahrada byla v době svého největšího rozkvětu – na konci 18. století – výjimečná z mnoha důvodů. Tak jako mnohé následující, byla

Pohled na zámek se zahradou ve Vlašimí. Litografie A. Pucherny a W. Bergera z počátku 19. století. MU Vlašim

vybudována z bývalé obory, avšak zvláštní kouzlo jí dodával meandrující tok říčky Blanice často v hluboce zaříznutém údolí, bohatě členitý terén a velká škála přírodních forem – skalnaté partie, rozlehlé lesní porosty a palouky. To vše se stalo velkou inspirací pro realizaci myšlenek anglického krajinářství, ovlivněných patrně především Williamem Chambersem a jeho zásadou rozmanitosti a snahou o vyvolání různých nálad a duševních stavů. Vznikly zde kompoziční celky s exotickými stavbami typu turecké mešity nebo čínského pavilonu propojeného ozdobnou lávkou s polygonální věží stojící na umělé skalnaté vyvýšenině. Často se zde vyskytovala romantická zákoutí s různými památníky a sovkami, jako např. *Panovo zřídlo*, *Bakchův pomník* nebo *Odpočívadlo přátelství*, pověstný byl také tzv. *Háj bardů*, *Kanárčí ostrov* či originální vyhlídka na návrší nad říčkou Blanice v podobě stohu dřeva, zvaná *Holzstosse*, se skrytou komnatou uvnitř. To vše bylo spleť cest a cestiček propojeno do jednoho celku, poskytujícího potěšení, uvolnění, překvapení, a jak sme již zmínili, různé stavy mysli.

Kompozice této zahrady není již v dnešní době příliš čitelná. Z bohatství prvků a prostorů, původně využívaných dané přírodní prostředí, se pro dnešního návštěvníka dochovalo nemnoho – silně poškozené torzo původně obrovské sochy Samsona, polorozpadlá ruina *Starého hradu* a stavba *Čínského pavilonu*. Snad proto je tato zahrada pro současníka méně zajímavá než jiné, atraktivnější a mediálně známější dispozice, jako je např. *Lednice*, *Konopiště* nebo *Veltrusy*, či nově objevené *Terezino údolí* u Nových Hradů.

Krásný Dvůr – luční porosty se skupinami stromů v okolí Gotického chrámu navozují atmosféru arkadské krajiny. Foto: B. Adámková

Pozoruhodným a významným objektem z hlediska vývoje zahradního umění a postižení vlivu původních myšlenek anglické krajinářské školy na tvorbu v našich zemích, je zahrada hraběte Jana Rudolfa Černína u zámku *Krásný Dvůr* u Podbořan, založená na přelomu 18. a 19. století. Stejně jako vlašimská zámecká zahrada, i tato je dokladem raných děl, avšak na rozdíl od ní se dochovala v nebývalém stavu, včetně velkého množství původních staveb. Její vysoká hodnota spočívá ve skutečnosti, že mezi mnoha dochovanými krajinářskými zahradami ji lze považovat za jednu z mála, kde se principy anglického krajinářství z první poloviny 18. století uplatnily v tak čisté formě. Tato zahrada musí nadchnout každého návštěvníka a takovou byla již po svém založení, o čemž svědčí i dobové oslavné popisy (např. od Jana Quirina Jahna, 1797). Krása spočívá v její přirozenosti, tj. v důmyslném využití místních podmínek, ať již to byly porosty starých dubů, výrazné modelace terénu nebo tok říčky Leska využitý pro důmyslnou soustavu vodních nádrží, toků i drobných vodních prvků. K velmi působivým partiím patřila až melancholicky vyhlížející stráž s poustevnou a nedalekou jeskyní se sarkofágem. Prosluněná louka s několika skupinami stromů (*clumps*), porušujícími jednotvárnost plochy, s *Gotickým chrámem* na mírném návrší, z jehož střechy bylo možné přehlédnout rozlehlé okolí, navozovala, naopak, dojem arkadské krajiny, ještě posílený volně se pasoucími ovci.

K těmto velmi působivým partiím je nutno přiřadit i luku v údolní nivě říčky Leska, kterým dominuje *Slu-*

neční chrám – monopteros (nazývaný také *Gloriet*) na návrší nad Velkým rybníkem, jedna z nejcharakterističtějších součástí anglické krajinářské zahrady, a nedaleký *Panův chrám – prostylos*, partie, která je často označována za *Elysium*, další charakteristický prvek. Za zmínku by jistě stály i další zajímavé partie, jako např. čínský pavilonek, umístěný na umělém skalním útvaru s jeskyní – *grottou* – uvnitř a pravidelným rezervoárem před ním, nebo partie s egyptským obeliskem v závěru jediné zde použité přímé linie v podobě habrové aleje, původně jistě tvarované. Vnímavý a poučený návštěvník nalezne zcela jistě v mnohých prvcích této zahrady podobnost, až téměř identitu se situacemi či stavbami anglických krajinářských zahrad, ovšem zdařile modifikovanou na zdejší podmínky. V tom tví také hodnota zahrady v Krásném Dvoře.

* * *

Na území Čech a Moravy jsou stovky zahrad a parků. A nejsou to jen dispozice vzniklé před mnohými lety, které se staly tématem tohoto příspěvku. Hledat, nacházet, vnímat a studovat jejich zvláštnosti, pozoruhodnosti či osobitost je krásným dobrodružstvím jak pro odborníka, tak pro laika. Označit jednu zahradu za nejpozoruhodnější a jinou za méně pozoruhodnou není jistě možné, stejně tak jako nálepka *nejvýznamnější* nemůže být nikdy jednoznačná. Ono *nej* záleží na mnoha úhlech pohledů, na tom, co hodnotitel viděl, poznal a pochopil, na jeho osobním vkusu i nezaujatosti. Každá zahrada může být z nějakého důvodu *nej*.

Literatura

- Adámková, B.: Odras anglické krajinářské školy v zahradním umění v českých zemích, Doktorská disertační práce. Brno, Lednice : MZLU, 2002.
- Dokoupil, Z. a kol.: Historické zahrady v Čechách a na Moravě. Praha : Nakl. čs.výtvarných umělců, 1957.
- Wilhelmová, D.: Hledání teoretických východisek pro formulaci cílů a metod péče o památky zahradního umění. Doktorská disertační práce Brno, Lednice : MZLU, 1997.
- Wilhelmová, D., Damec, J.: Prameny evropského zahradního umění. Břeclav : VZ ÚzaKA, Brno : MZLU, 2000.
- Jahn, J. Q.: Gefühle bei Besuchung des Schönhofer Garten, In: Apollo, 3. Band, 1797.

Dr. Ing. Dana Wilhelmová, Ústav zahradní a krajinářské architektury Zahradnické fakulty Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně, Ul. 17. listopadu 1a, 690 02 Břeclav, wilhd@zf.mendelu.cz